

KUSTBON

Nr 3 Årgång 25

ORGAN FÖR
ESTLANDSSVENSKARNA I SVERIGE

September 1968

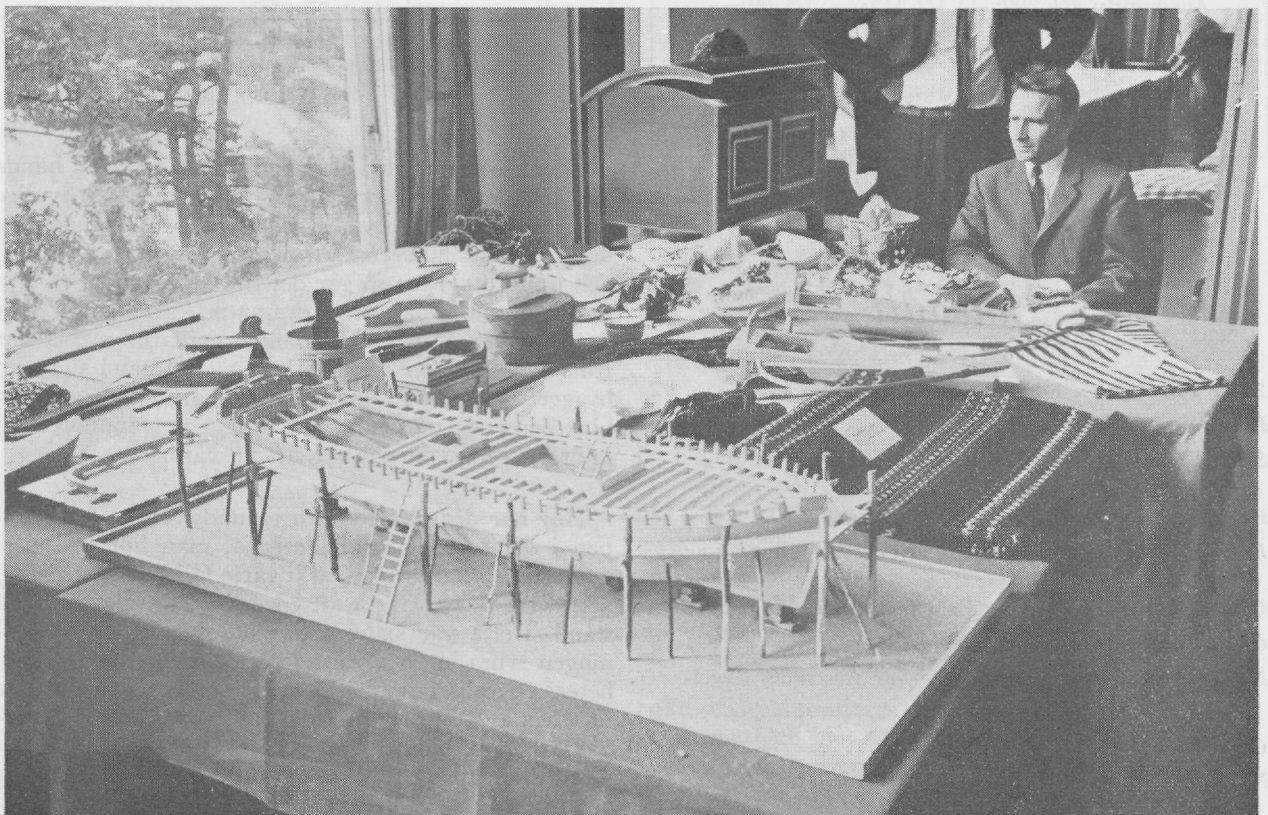

Foto Ragnar Treiberg

Till hembygdsgdagen 1968 i Saltsjöbaden hade en utställning av bilder och föremål från estlandssvenskarnas liv i helg och söcken ordnats. Utställningen ville ge en uppfattning om vad som finns samlat i SOV:s bildarkiv och vad duktigt hantverksfolk kan åstadkomma. Längst i förgrunden på bilden en detaljtrogen modell av en skonare på stapelbädden.

Utgiven av Svenska Odlingens Vänner

Ansvarig utgivare: *Elmar Nyman*

Redaktör: *Edvin Lagman*

Redaktionssekreterare: *Lars Broman*

Red. och exp. Eknäsvägen 2, 112 64 Stockholm K

Kustbons postgiro: 1972 07. Tel. 56 16 37

Utkommer 1968 med fyra nummer

Prenumerationspris 1968 24 kronor

Annonspris: 1/1 200:—, 1/2 115:—, 1/4 60:—
1/8 35:—

Förlovnings-, vigsel- och födelseannonser 5 kr
Dödsannonser 50 kr.

Stockholm 1968. Bröderna Lagerström AB

SVENSKA ODLINGENS VÄNNER

inbjuder till

HÖSTSAMKVÄM

lördagen den 9 nov. kl. 19.00

i Margaretaskolans lokaler, Adolf Fredriks Kyrkogata 10, Stockholm.

Programmet upptar bl.a. bildföreläsning och kåseri från en Amerika-resa av Ragnar Treiberg.

Kaffeservering. Pris 8:—

Alla hjärtligt välkomna!

Innehåll

25 år i Sverige av Edvin Lagman	2
Inbjudan till höstsamkväm	2
Svit tillägnad den estlandssvenska folkgruppen 11 aug. 1968 av Edvin Lagman	3
Hembygdsgagen	3
Estlandssvensk hembygdsgag. "25 år i Sverige". Bildsvit av Ragnar Treiberg	4
Ormsö Baptistförsamling av Lars Lindström	6
Öländsk episod av Edvin Lagman	8
Källskogen och en folklig tradition av Alexander Tegelberg	9
Om "Vänn back" av Elmar Nyman	10
Notiser	12
Familjenytt	
Döda	13
Bemärkelsedagar	15

25 år i Sverige

Ett kvarts sekel har gått sedan den stora flyktingströmmen 1943 tog sin början. Under åren 1943 och 1944 kom så gott som hela den svenska folkgruppen i Estland över till Sverige. De som var medagerande i detta drama bevarar med eller mot sin vilja outplånliga minnesbilder från skeendet under dessa år, om-

världen däremot har i stort sett glömt vad som hände då, och den uppväxande generationen här i Sverige — fränsett estlandssvensk ungdom — vet ingenting om den estlandssvenska folkgruppens yttersta öden och uppbrott. Men så går det till. Nya händelser, nya problem och ny historisk dramatik förtränger snabbt det som har gått. Och estlandssvenskarna själva har trots sina minnen anpassat sig till ett samhälle som bygger på en helt annan historisk grundval och som bl.a. beroende på denna har förlagt tyngdpunkten till andra värderingar och synsätt än våra.

Hur har det gått för den estlandssvenska folkgruppen i det svenska samhället? Ja, man hör knappast estlandssvenskarna nämnas, i varje fall inte som grupp, och detta tyder väl på att en assimilering kommit till stånd. Detta var självklart också meningen. Anpassningen synes inte ha varit förenad med större svårigheter; överallt i samhället möter man representanter för denna åttatusenhövdade grupp människor: byggnadsarbetare, bönder, industrifolk, sjökapten, ingenjörer, arkitekter, lärare, akademiker, konstnärer. Språk och uppfostran i förening med god ambition har jämnat vägen på arbetsmarknaden och möjliggjort in- växande i samhällskollektivet.

Givetvis kan en folkgrupps egenart och historiskt och erfarenhetsmässigt betingade hållning inför vår tillvaros väsentliga frågor inte slätas ut och försvinna i en materiell och social anpassningsprocess. Erfarenhet och därpå grundad övertygelse låter sig inte så lätt rubbas. Därför står vi ofta undrande inför och reser oss emot ensidigt och kritiklöst engagemang, mot ståndpunktstagande utan kunskapsgrund, mot övertro på idéer och tro på slagord och floskler. En god anpassning till det nya samhället parad med bevarat kritiskt sinne — så skulle man kanske kunna uttrycka något väsentligt om de estlandssvenskar som nu bott 25 år i Sverige.

Edvin Lagman

SVIT

tillägnad den estlandssvenska folkgruppen 11 aug. 1968

Tiden går långt borta
med stav och samlarsäck
han går med trollens tramp i skogen
tuvornas underbyggare tar han
den ondes svarta oxskepnad
blir till enens skugga
ekot av oxpiskans slag
dör bort bland logens stenstolpar
återhållen kvidan
fladdrar i vinden
som ett rågsus över stenåker.

Och en ton går fram över landen:
den tonen är underfull.
Den sjunger ur människoanden,
den sjunger ur jordens mull.

Den sjunger kring blåa vatten,
i segel och master och skot:
förgången, förgången är natten,
förgånget är mörkrets hot.

Den sjunger i smultronvindar
i rymderna sommarblå,
den susar i gårdens lindar
bak stängsel och grindar grå.

Men någon stupade
någon lemlästades

någon snärjdes i taggtråd
skuggad av fruktansvärda emblem
en röd kvällssol över svartgröna vågor
riktpunkt flyktpunkt.

Vet du vem du är
har du funnit din identitet
var är tiden?

Är det dödens kristall
eller är det dagens
som skimrar i morgonens pupill
genomstungen av ett blodigt spjut
när evighetens stråle
skär livets dallrande sträng
i ett kors med ljusreflexer?

Morgondagens blå vatten
spegla blixten som river moln
i röda rämnor

Tiden vandrar förbi förbi
med stav och samlarsäck
silvermantel och guldkors
cinnoberstola:

"Herre signe du och råde
och bevara nu oss väl."

Edvin Lagman

Hembygdsdagen

I strålände sol och tropisk värme samlades estlandssvenskarna den 11 augusti ute vid den blånande Baggensfjärden. Restaurangholmen var packad med folk och bilar. Baggenssalen var fullkilad med människor. Minnen av året 1943, då flertalet estlandssvenskar tog sig över till Sverige, skulle högtidlighållas.

Svenska Odlingens Vänner hade ordnat med en utställning av bilder, bruksföremål m.m. belysande estlandssvenskarnas liv i hembygden därborta och här i Sverige. Ragnar Treibergs fotografier och förstoringar tilldrog sig särskilt intresse.

Högtidligheten inleddes med ett välkomstanförande av SOV:s ordförande Elmar Nyman. Arthur Johanson, pastor emeritus och nästan urgammal vän till estlandssvenskarna, höll en kort och gripande andaktsstund. Edvin Lagman läste sedan upp en jubileumsprolog "Svit tillägnad den estlandssvenska folkgruppen 11 aug. 1968". Efter det att gamla beprövade "Slumrande toner" hade sjungits unisont, höll professor Gerhard Hafström högtidstal. Han berättade om sina kontakter med estlandssvenskarna under självständighetstiden före andra världskriget och på resor under den

tyska ockupationstiden, då han ständigt hade Gestapo i hämlarna. Och han redogjorde för estlandssvenskarnas ankomst till Sverige och deras utplacering i samhället — allt i och för sig välkända händelser, men vilkas återkallande i minnet rönt uppskattning och stämde till eftertanke och begrundan.

Thomas Lorentz från Runö sjunger i operakören. Det hade inte många haft reda på tidigare, men nu är han "upptäckt" även av estlandssvenskarna. Han sjöng på hembygdsdagen flera sånger, bl.a. Tallarnas barr och Land du välsignade, ackompanjerad av sin fru Brigitta. Den sångrösten var en mycket angenäm bekantskap.

Så blev det lunch och kaffepaus och därefter folkdansuppvisning av runöbor och rågöbor. Dessutom demonstrerade Anders Westberg talharpan — av vilken han själv tillverkat ett Ormsö- och ett Nuckö-exemplar.

Och så blev det dans och samvaro i sedvanlig ordning, fast mycket varmare och i större trängsel än någonsin. Aldrig tidigare har så många estlandssvenskar skådats och låtit höra sin röst i Saltsjöbaden.

Ragnar Treiberg

ESTLANDSSVENSK HEMBYGDSDAG

”25 ÅR I SVRIGE”

Saltsjöbaden 11. 8. 1968

Elmar Nyman öppnade högtidligheten och de församlade sjöng ”Jag lyfter mina händer” (t. v.)

Pastor em. Arthur Johanson höll en gripande andaktsstund med sina gamla vänner estlandssvenskarna (ovan t. h.)

Högtidstalet hölls av professor Gerhard Hafström, som i minnet förde publiken tillbaka till de ljusa och de mörka åren (ovan)

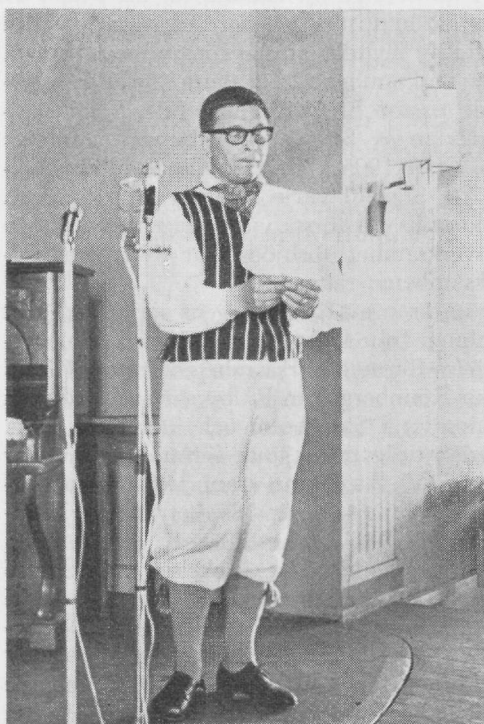
Fotografier och föremål på utställningen granskades och diskuterades ivrigt av intresserade besökare (t. h.)

Publiken stod tätt packad längs väggarna, när runöbornas folkdanslag i sina karakteristiska dräkter tågade in och uppförde sina danser (t. h.)

Thomas Lorentz, iförd runödräkt med randig väst och ljusgrå vadmalsbyxor, sjöng (nedan)

Anders Westerberg från Ormsö hade själv tillverkat två talharpor. Inför den talrika publiken demonstrerade han hur det åldriga instrumentet handhades av de gamle (ovan)

Rågöbornas folkdanslag har uppträtt i flera sammanhang. Det är rutinerade och glada dansare, som nu flera år har hållit samman, sig själva och andra till förnöjelse. På hembygdsgdagen applåderades de hjärtligt (t. v.)

Lars Lindström

ORMSÖ BAPTISTFÖRSAMLING

Liksom hos de flesta andra folk har även hos estlandssvenskarna den andliga kulturen haft sin uppgift att fylla i gemensamma strävanden för att nå ett bättre och rättvisare samhälle. Man kan med rätta säga att estlandssvenskarnas kulturvaggas stått inom de verksamhetsområden som de svenska missionärerna Thorén och Österblom beträdde vid sin ankomst till Estland år 1873. Om Bergsten, som fick sitt verksamhetsfält på Nargö, har inte mycket skrivits, men även hans arbete blev en början till den gryningstid som då begynte inom det kulturella, andliga och sociala livet bland estlandssvenskarna. Den andliga väckelse som då uppstod spred sig vidare även till esterna.

T. E. Thorén startade ett folkskollärareseminarium på godset Pasklep, Nuckö, medan L. J. Österblom började som skollärare på Ormsö. Bergsten, verkade som ovan nämnts på Nargö. Vid sidan om sina läraruppgifter höll de även andliga möten, där de förkunnade bibelns lära om frälsning från synden genom tron på Jesus Kristus. Efter tre år utbröt en genomgripande andlig väckelse som förvandlade den estlandssvenska befolkningen till nyktra och målmedvetna människor.

Efter detta andliga uppvaknande bildades här och var i byarna grupper, som under ledning av sina lärare började läsa och studera bibeln. Däri kom de till insikt om troendes dop och församlingsgemenskap. Dessa bibliska sanningar hade dock blivit uppenbara för de troende esterna i Hapsal. De hade fått höra att det fanns en tysk döparförsamling i S:t Petersburg (nuv. Leningrad) och trädde i kontakt med denna. Resultatet blev att pastor A. R. Scheiwe i februari 1884 anlände till Hapsal. Det första baptistdopet därstädes förrättades i en för ändamålet upphuggen vak i Ungru-ån. Bland de nydöpta fanns två från Ormsö. Strax därefter döptes även några andra från Rälby, Ormsö, i Hapsal. Detta var den ringa början till Ormsö Baptistförsamling.

I Rälby hade man strax efter väckelsens början, år 1878, byggt ett bönehus, där de troende samlades till gudstjänstfirande. Även baptisterna höll där förmiddagsmöten och brödsbrytelse. Församlingens juridiska forum var Hapsals Baptistförsamling, som nu var lagligen registrerad. Ormsö var utpost till Hapsal. Som församlingsföreståndare på orten verkade Mats Rönnberg i fyra år — tills han omkom på väg till Sverige, då hans potatisskuta förliste på Östersjön med man och allt hösten 1888.

Med anledning av denna händelse gjorde Mats Rönnbergs yngre bror Lars en resa till Sverige, där deras far, som var en av klagomännen 1861, befann sig. Lars Rönnberg blev döpt i Sverige under denna resa, och efter hemkomsten axlade han broderns mantel som föreståndare för församlingen. Sin största insats inom den andliga verksamheten gjorde han dock på körsångens område. Genom att sjunga med i den av läraren Johan Lindström bildade sångkören i Svi-

by hade han inhämtat kännedom om noternas betydelse och startade nu i Rälby egen sångkör, vilken berikade gudstjänsterna.

När Kristian Engbusk, som varit elev vid Thoréns seminarium och sedan lärare vid skolan i Österby, år 1897 blev döpt i Hapsal, beordrades han som predikant för både Sutleps och Ormsö Baptistförsamlingar. Han besökte Ormsö regelbundet varannan vecka till 1905, då församlingen blev självständig och registrerades under namnet Ormsö Baptistförsamling.

Det bör även omnämnas att 1889 reste pastor Petrus Larsson från Sverige till Estland för att i mån av möjlighet uppta baptistisk mission på Ormsö. Han blev emellertid av myndigheterna förbjuden att utöva den tilltänkta verksamheten. Då detta försök misslyckades började pastor E. O. Signeul från S:t Petersburg på anmodan av Sv. Baptistförbundet i Sverige besöka orten. Efter 1905, då församlingen blivit självständig, besökte Signeul varje sommar Ormsö några veckor — ända tills det första världskriget bröt ut och all föreningsverksamhet förbjöds, dit även den frikyrkliga verksamheten räknades.

De två första åren av församlingens självständighet var Lars Pihlman från Dyby föreståndare. Lars Åkerman från Rälby förestod verksamheten från 1907 till 1930, då John Rönnberg från Rälby slutade studierna vid Betelseminariet i Stockholm och återvände hem. Han hade redan tidigare betjänat församlingen under sommarferierna. Vi ska längre fram återkomma härtill men ska först nämna en händelse beträffande lokalfrågan.

Alltsedan den österblomska väckelsen på Ormsö fanns där troende som sammanslutit sig till s.k. fri verksamhet. De hade två hus att disponera: bönehuset i Rälby och skolhuset i Sviby, som nu blivit ledigt sedan skolan flyttat till Hullo. År 1898 ämnade den ryska ortodoxa kyrkan tillägna sig det ena huset för grekisk-katolsk gudstjänst. För att undgå detta öde, skänkte de troende vännerna bönehuset i Rälby till Baptistförsamlingen. Tre år senare på försommaren 1901, slog blixten ner i huset och brände upp det. Den välfredjade baron Yxkull utlät sig så om händelsen: "Gud ville ha ett större bönehus, därför lät han så ske". Samtidigt gav han som grundplåt till ett nytt hus 100 rubel. Året därpå var redan ett nytt och större samt tidsenligare bönehus färdigt. Med baron Yxkulls pengar, församlingens egna små tillgångar, bidrag från Sverige och ett lån som upptogs av församlingen, gick det lätt att få det nya kapellet färdigt på så kort tid. En stor tillgång vid bygget var frivillig arbetskraft, som man alltid kunde räkna med på Ormsö när det gällde bönehusbyggen.

År 1904 gick en ny väckelsevåg över Ormsö, då många unga bestämde sig för Kristus. Här må nämnas några unga män som gjorde stora insatser inom musiken och körsången. Det var Johan Rönnberg, son till förste körledaren i Rälby, Anders Gärdström, även

han son till en av förkämparna inom den fria verksamheten samt Johan Nyblom. Alla från Rälby. Körsången, som hittills förekommit sporadiskt, fick nu ny fart genom dessa unga, nitiska krafter. De två sistnämnda emigrerade dock efter ett par år till USA för att undgå rysk militärtjänst. Den förstnämnde stannade hemma och förestod musik- och sångverksamheten, tills han år 1914 blev inkallad till krigstjänst där han stupade. Det var en stor förlust för verksamheten att på ett så drastiskt sätt förlora alla dessa begåvningar. Grunden var dock lagd och verket fortskred genom nya krafter som kommit till. Även strängmusiken hade tidigare förekommit sporadiskt i andliga möten. Det var först efter väckelsen 1904 som den tog fastare form och då särskilt i eftermiddagsmöten, som kallades ungdomsmöten. Omnämns bör även att julafton 1901 då det nya bönehuset var halvferdigt förekom strängmusik vid barnens julfest. Några gitarrer, zittra och violin.

Ungdomsmötena på söndagseftermiddagarna var mera alliansbetonde, och körsången och musiken var därefter. Förutom "Lammets Lov", som var den äldsta använda notboken, användes även "Herderösten", J. A. Hultmans "Solskenssånger", "Morgonväkten" och Frälsningsarméns sångbok. Musik- och körsångsinslagen utövade särskild dragningskraft på mötesbesökarna, och därmed kunde man alltid räkna med fullt hus — för att inte säga överfullt.

*

Efter första världskrigets slut började en ny epok i Ormsö Baptistförsamlings historia. Det blev en tid av aktivitet och expansion på olika områden, som församlingen tidigare haft önskan att igångsätta, men som den saknat medel och möjligheter till. År 1921 anlände från Sverige Erik Oskar Nylin, tillhörande Örebro III Baptistförsamling. Han hade en lång och välsignelserik missionsgärning bakom sig i hemlandet och var nu pensionerad. I stället för att njuta sitt otium hemma i Sverige, sökte han nu nya möjligheter att bedriva missionsarbete i Estland — och då främst bland ryssar.

Hans avsikt var att inom församlingen i Rälby få en fast punkt för sin verksamhet. Sedan ett visst motstånd från några av byamännen i Rälby övervunnits, lyckades han till slut tillhandla sig ett tomtområde ute på Rälbynäset. Ett idealiskt ställe för det ändamål han syftade till. Det låg vid stranden av en vacker havsvik alldeles intill en ståtlig talldunge. Stället kom senare att kallas "Rälby klubba" av ortsbefolkningen. Här uppförde E. O. Nylin med egna insamlade medel och viss mån gratisdagsverken av församlingsmedlemmarna ett ståtligt och ändamålsenligt missions- och barnhem, som fick det vackra namnet Betania. Huvudbyggnaden, en tvåplans trävilla, vitmålad och med mansardtak, samt kringliggande kolonistugor i röd svensk falufärg med vita knutar inkilade mellan cypressliknande enar bildade en idyll som man förgäves fick leta efter annorstädes på ön. Läger vi härtill "Laevan", som Nylin kallade en segelslup, vilken dragits på land och nu tjänstgjorde som bostad åt kolonipojkarna, med den blå-gula svenska flaggan i masttoppen, så var idyllen fullkomlig. Hit samlades öborna under sommaren, medförande matsäck för att få övervara både för- och eftermiddagsmöte.

Syftet med Nylins "skapelse" var dock att få till stånd ett barnhem. Hit skulle under sommarmånaderna samlas barn från gränstrakterna till Sovjet för att få njuta av den vackra sommaren och även få höra om barnvännen Jesus. Men förutom de ryska barnen fanns det alltid några från hemtrakten med — i mån av utrymme. Denna filantropiska verksamhet var ett kulturinslag i församlingsverksamheten som saknade sitt motstycke i svenskbygdena.

Efter branden i Sviby 1932, då halva byn brann ner — cirka 15 gårdar — och nöden var stor, sade riksdagsman Mattias Westerblom: "Det enda hopp vi nu har är missions- och barnhemmet i Rälby". Och barnhemmet lät upp sina portar på vid gavel. Den sommaren vistades 30-talet barn på Betania.

Ormsö Baptistförsamling var ingen isolerad företeelse som en del folk hade benägenhet att tro. Kontakterna utåt vidgades i snabbt tempo efter Betanias tillkomst. Förbindelsen med Sverige som aldrig varit avbruten intensifierades betydligt. Dels genom Nylins "skapelse", dels genom att en baptistförsamling i Örebro gjorde ansträngningar för att öppna andlig verksamhet bland ryssarna i Estland — med tanke på Narva med omnejd. Då blev Ormsö som en mellanstation. Här lärde vi känna Nils Angelin — senare missionär och bibellärare i Brasilien — och Martha Johansson, som hade en enastående förmåga att vinna kvinnorna för missionen. Hon bildade samtidigt kvinnoföreningen Dorkas. Redan under hennes tid uppstod väckelse bland kvinnor och barn, som blev en början till förnyelse av församlingen. Denna väckelse tillförde församlingen många dugliga kvinnor.

Genom E. O. Nylins försorg och uppmuntran reste en ung evangelist från Karlstad i Sverige till Estland som ett Herrens vittne. Hans namn var Arthur Andreasson. Det var helt naturligt att han skulle ha sitt hemvist i Rälby på Betania. Om honom kan sägas: "En man sänd av Gud". Nitisk i sitt kall och hängiven Gud genom ett innerligt böneliv som han var, blev hans förkunnelse snart ett vapen som inte många, som kom inom hörhåll, kunde bli oberörda av. Följden blev en underbar väckelse bland både unga och gamla, män och kvinnor, svenskar och ester. Många blev frälsta, döpta och lades till församlingen. Bara ett år döptes ett trettiotal nyfrälsta. Tillskottet till församlingen blev stort och många ungdomar anslöt sig. En ur mänsklig synpunkt anmärkningsvärd företeelse var att många ester, unga och gamla, blev omvända genom Andreassons predikan, fastän den skedde genom tolk. Här bör även påpekas, att när esterna blir omvända så är dop och församling en naturlig sak för dem. Många andra, som tidigare tagit dopet men stått utanför församlingsgemenskap eller tillhört andra grupper, anslöt sig till församlingen.

En bidragande orsak till de intima svenska kontakterna var också att vår egen församlingsmedlem, John Rönnberg, under studietiden på Betelseminariet tillvunnit sig många av de ledande baptisternas förtroende, vilka senare besökte församlingen kortare eller längre tid. Det bleve för många namn att här räkna upp dem.

Även med de estniska vännerna var kontakterna goda. Det blev med åren en tradition att Hapsals Baptistförsamling med predikanter och sångare varje som-

mar gästade Betania. Även Ormsö-församlingen gjorde vinterbesök i Hapsal. Pastor Lipstok var en god talare och en gärna sedd och hörd gäst i Rälby. Många andra estniska bröder trivdes bra på Betania. Pastorer Karl och Richard Kaups var gärna sedda där, och de berikade gudstjänsterna med predikan och sång. Pastor Varalaid från Narva vistades där under några veckor en sommar. Hans liv fick ett tragiskt slut. Då han året därpå skulle deporteras till Sovjet bombades tåget i Narva och hans kropp massakrerades till oigenkännlighet.

Söndagsskollärarkonferens av estniskt ursprung hölls på Betania, likaså juniorkonferenser då både svenska och estniska språket klingade i samklang. Om dagen i kursdeltagande och om kvällen vid lägerelden klingade sångens toner tvåspråkigt ut över havsviken. Under kvällsbönen hördes både svenska och estniska röster i innerliga böner stiga upp till himmelens Gud.

Fastän pastor Rönnberg var ung och ny i uppgiften, så hann han dock knyta många och goda förbindelser med de estniska bröderna. Församlingen hade även förmånen att få vara värdförsamling åt Baptistsamfundets i Estland ärligen återkommande konferens för predikanter. Betania var en tillgång för församlingen när det gällde att härbärga gäster. På Betania existerade den verkligt bibliska ekumeniken. Här vistades och predikade ledande män från olika trossamfund, och de trivdes med församlingen och församlingen med dem.

Förbindelserna var goda även med andra församlingar på ön. Det var ingen tillfällighet att baptistpastorn höll julotta i lutherska kyrkan medan prost H. Hj. Pöhl sällan saknades vid större möten och festligheter i baptistförsamlingen.

Med det tillskott av dugliga sångare som väckelsen omkring trettioalet tillförde församlingen, kunde den musikbegåvade Hans Gärdström bygga upp en musik- och sångkör som kunde mäta sig med vilken annan som helst på orten. Strängmusiken gjorde stort uppsving och var en attraktion vid mötena. De sista åren innan slagskuggan från öster föll in över Estland hade församlingen i Rälby en mandolinorkester som även anlätades vid fosterländska möten och skördade lagrar därvid. Även i den lutherska kyrkan uppträdde kören. Det är oförgätliga minnen för dem som fick vara med den tiden.

Nu är det andra tider. När ockupationsmakten österifrån vällde in över landet med nyhedendomen i spåren, betraktades all andlig verksamhet som reaktionära rester från västerlandet och var därmed folkfientlig. Sammankomsterna, som till en början kunde hållas ostörda, bevakades dock av ett spionnät som den mindre vakne jakttagaren aldrig kunde märka.

I dag är den plats där Betania stod öde. Allt är borta. Det var förhatligt för kommunisterna att påminnas om den "skapelse" som hade varit till stor välsignelse i arbetet för själars frälsning och människors lekamliga väl.

Som ett under må även detta kallas att baptistkapellet i Rälby än så länge står kvar. Gudstjänster hålls där på det sätt som därvarande regim tillåter, medan alla andra samlingslokaler — inklusive lutherska kyr-

Edvin Lagman

Öländsk episod

En vacker sommareftermiddag svängde vi in på färjläget Refsudden norr om Kalmar och såg Öland ligga på andra sidan sundet, så nära att man tyckte sig höra människoröster därbortifrån. Det såg inte ut så som man tänkt sig, när man inte sett Öland därifrån förut, det var lummigare och grönare. Resan över till St. Rör tog bara dryga kvarten, och snart var vi uppe på landborgen och på väg norrut mot Borgholm. Det är ett speciellt skimmer över havet, när man ser det uppifrån, badande i sol och lätt krusat av vinden. De skymmande träden upphörde, allvaret låg runtomkring med en oändlighet av färgskiftningar i markfloran, och så till vänster havet.

Vi var på väg till goda vänner strax söder om Sandviken, skulle ta av vid Persnäs. Men innan dess svängde vi in i Borgholm och fick en fläkt av denna stads atmosfär, väl inte så säregen som Visbys, men egendomligt tjugig som det blir på öar. Men vidare till Persnäs och Sandviken.

Efter en guppig färd från Sandvikens hamn söderut på kanten av landborgen stötte vi bakom en skogsdunge på ett plakat med stor välkomsthälsning. Där vid grinden stod vårt värdfolk och tog emot oss med stora famnen. Deras stuga ligger bland enar och oxelträd med utsikt över Kalmarsund, bara några hundra meter från stranden, med ett par gamla nätbodar av kalksten i blickfältet. Där förnam jag plötsligt östersjöluften och hemkänslan. Sen blev det middag — rökt flundra. Jag behöver inte säga mer.

Kvällen blev lugn och varm. Kalmarsund låg lojt och blankt och speglade den nedgående solen. Vi puttrade ut med pilkkrok och tålmod, men det blev inget materiellt utbyte den gången: bara en stackars liten torskpinne fastnade i sitt oförstånd på kroken. Men själva upplevelsen att gunga i en båt på det klara, blanka östersjövattnet med en torskrev i näven var värd mycket.

Nästa dag: morgonbad i havet, frukost, promenad i kanten av ett fågelkärr, kärrhök, orchidéer som man inte sett förr, markvegetation i de underbaraste skiftningar, naturliga trädgårdspartier i särklass. Lunch. Utflykt i bil. Bl.a. till östsidan av ön. Här är det inte kalkstenshällar utan sandstrand nedanför en gles vegetation av tall och en med gles gräsmatta och strandörter — som på stranden mitt emot, på Ormsö, i Rickul. Samma luft, samma atmosfär.

På Öland finns många horvor, där sätter man höet i såtar utan stör, lägger det bara i en snyggt avrun-

kan — rivits eller tagits i bruk för andra ändamål. Det kanske heller inte är en tillfällighet att nuvarande föreståndaren i Rälby är Hans Pihlman, sonson till förste föreståndaren Lars Pihlman. Underbara äro Herrans vägar!

"Icke åt oss, Herre, icke åt oss, utan åt ditt namn giv äran, för din nåds, för din sannings skull". Ps. 115: 1.

Alexander Tegelberg

KÄLLSKOGEN

och en folklig tradition

Den delvis sankna Källskogsvallen i gränsoområdet mellan Rickul kommun och Neve ligger som en stor gryta mellan höga sandmoar. Avvattningen sker genom två vattendrag, vilka endast förmår dra högvattnet vår och höst, medan det normala ytvattnet får stå och dunsta bort. Mindre områden blir därför vattensjuka, och även gungflyn finns, som på *Vikare* och sydöst om landsvägen bortom *Graunback kärrena*. Några små öar och halvöar hade funnits, när jättegrytan i tidernas morgon stod fylld med vatten: *Tickmo backan*, *Grässve backan*, *Broma backa*, *Griseng backan*, *Vika kärre* och *Graunback kärrena* samt en mängd andra smärre höjningar.

De två vattendragen är *Naiv åe* och *Ni-åe*. *Naiv åe* (Neveån) skär genom områdets östra del på andra sidan länsgränsen Vik—Harrien (Läänemaa—Harjumaa) och utmynnar i *Naiv vike*. Den förmår inte ta mycket av Källskogsvallens vattenöverflöd. Huvuddelen av vattenöverskottet skall ut genom *Ni-åe* (Nyån), som utmynnar i *Spitamb vike* genom flygsandsdyner, vilka ofta rör på sig och täpper till mynningen.

Enligt traditionen skulle det tidigare ha funnits ett vattendrag längre öster ut. Dess namn — som fortfarande existerar — var *Galas-åe*. En stump av ån fanns ännu på fyrtioalet (innan estlandssvenskarna lämnade området) kvar, en vattensamling på ett hundratal steg mellan *Galas-träske* och sanddynerna, men utlopp saknades. Enligt en gammal sägen skulle två tvillingbröder från *Päraküla* i Neve ha råkat i gräl om fisket i ån och den starkare av bröderna ha slagit ihjäl den andre och begravt honom i åkanten. Till straff för detta hade naturens makter täppt till åmynningen med flygsand. Om denna tradition har en verklighetsbakgrund, måste vattendraget från *Vikare* ha gått genom *Päraküla kelda*, *Galas-träske* och *Galas-åe* ut i havet. Numera ligger ju *Galas-träske* mellan sanddynen liksom inne i en fästning med bara ett litet avlopp ut i *Aist-vae* genom *Pompvik rännan*, som troligen är ett grävt dike.

Strandparti nära Nyåns utlopp

När vattnet stigit för högt och svämmat över den brukningsbara jorden skall bönderna i *Spithamn* i sin förtvivlan ha försökt få till stånd ett nytt avlopp, men sanddynerna rörde på sig och täppte till alla rännilar som de grävde.

Inför den hotande katastrofen samlades bönderna till rådslag, och då skall husbonden på *Eismarsa* ha sagt: *all sotar håva botar, å ja ska frest hjälp hitt*. Ingen anade vad han hade i sinnet och huru han tänkte stoppa flygsanden och höststormarna, när vattnet ökade i markerna.

Så kom nyårsnatten, årsskiftet, en natt som de gamla höll för mycket helig och under vilken människovarelserna enligt gammal sed skulle hålla sig inomhus. Bara vargarna ylade kring knutarna för att leta efter något ätbart — därför hade den som vågade sig ut och störde andras nattfrid ofta blivit jämförd med vargarna i kogen. Denna natt hade den beslutssamme bonden vid första hanegället utan att säga ett ord till sin hustru stigit upp, till allas förvåning bara klätt på sig och gått ut, dragit fram oxvagnen, slängt på årdret, tagit oxoket och stillsamt gått fram till oxhuset, öppnat dörren, motat upp sina hederliga och berömda kolsvarta tvillingoxar ur sina varma bås, okat under och kört bort i nattmörkret.

Enligt sägen skulle han på ett nytt ställe ha plöjt fårör i sanden för att vattnet skulle få en början och sedan självt göra grovgörat, men vattenfallet hade troligen blivit så starkt, att det utom all den flygsand som flöt ut i havet hade tagit med sig bonden och oxarna. Av sanden blev det en rävel — *Somarros backan* 'Sommarrågsbacken' — utanför den nya åns, *Ni-åes*, mynning.

Tre varelsers liv hade gått till spillo, men *Ni-åe* kom till och torrlade flera hundra hektar jord till bybornas och andras nytta. Att denna händelse förlägges till nyårsnatten har sin förklaring i det gamla ordstävets: vad man binder vid heligt tillfälle är bundet och vad man då upplöser är upplöst för all fram-

dad hög, där har man haft samma längdmått som i Estlands svenskbygd, ja, läsaren förstår hur jag menar: påtagliga och väsentliga detaljer binder Öland och Estlands svenskbygd samman. Även språket; bl.a. ordet *dapp* 'vattenpuss'. Flyttade några av våra förfäder en gång från Öland till Estlands väst- och nordkust, så borde de inte ha känt sig främmande åtminstone vad naturen beträffar. Tydligt kom också drag i deras livsform att fortleva i den nya omgivningen och där skapa något av ett nytt Öland.

Men från dessa funderingar tillbaka till den öländska episoden i somras. Morgonen därpå blev torsklyckan god. Pojkarna drog upp sex präktiga exemplar, som rensades, saltades och packades ned för att tas

till fastlandet. Och så bar det av på en sista tur: lunch på Bödabadens trevliga och förbluffande billiga restaurang, en färd till Neptuni åkrar, ett fält av kalkstenssplitter på kanten av landborgen med tulkört och sedum i brunt och gult, upp till Byxelkrok, till Ölands norra udde, utsikt från fyren, tillbaka runt viken till Grankullavik, en titt på trollskogen där och så till färjan som skulle föra oss från Byxelkrok till Oskarshamn. Stor kram och tack till värdfolket, som berett oss betagande upplevelser och ordnat så fint för oss, och farväl till en ö som nu infogats i den kedja av orter, där jag funnit spår av mina medeltida förfäder.

Elmar Nyman

OM "VÅNN BACK"

Endast vid ett enda tillfälle var jag på Odensholm — visserligen då en hel vecka — och ändå har denna ö alltsedan jag började minnas utgjort en realitet i min tillvaro.

När jag var riktigt liten tog farfar ibland fram ett gulnat kuvert ur byrålådan, *komotn*, vecklade ut en liten hårlock ur kuvertet och medan han tittade på locken började tårarna trilla. Hårlocken hade tillhört hans dotter Olga som dött vid späda år och låg begravd på Odensholm. Vid dessa tillfällen talade vi mycket om den lilla ön långt, långt ute i Östersjön. Hur gärna skulle jag inte ha velat se denna ö där farfar och farmor vistats i hela tio år i sin ungdom och där de hade begravt sitt älsklingsbarn. Men fastlandsborna hade så sällan ärende ut till "Holmen" och sällsynt var det att man tog småbarn med sej dit ut.

Men det var ej endast i sentimentala stunder som Odensholm gjorde sej påmint. Så gott som varje dag under året åt vi vid någon måltid fisk, och fiskrätten utgjordes då i allmänhet av torsk eller flundra som fångats av odensholmsbor. Farfar klockaren fick denna fisk både saltad och hårdrokt, som ett tionde för sitt församlingsarbete för Odensholms räkning och detta tionde påspäddes i allmänhet med ytterligare torsk och flundra från lärpojkar och lär flickor, dvs konfirmanderna, som ersättning för det husrum de fick på Klockargården under den tid de gick i skriftskola. — Sent skall jag glömma den gång då jag gick med ett torskben i halsen i två—tre dagar utan att våga berätta för farmor om min situation. Att få fiskben i halsen tolkades som oförsiktigt ätande och kunde eventuellt resultera i risbastu! Jag är alltså till stor del uppfödd på "holmbofisk" och dieten var angenäm. I varje fall lämnade den inga överflödiga kalorier!

Varje sommar förberedde sej farfar för ett särskilt evenemang. Det var resan till Odensholm, det s.k. *prästhålde*, den enda gång då församlingens kyrkoherde med klockaren besökte ön för att hålla guds-

tjänst och förrätta olika församlingsärenden. Jag var så väl insatt i både förberedelser och vad som hände på ön under denna högtid som om jag själv skulle ha varit närvarande flera gånger. Dessa insikter stegrade ytterligare nyfikenheten och längtan att få vara med. Slutligen, det var sommaren 1928, beviljades mina enträgna framställningar att få följa med och fira *prästhålde*.

Denna resa bjöd på så många överraskande inslag att den skulle ge en författare stoff till en hel bok.

Redan den mer än två mil långa resan till Spithamn var ett äventyr — i synnerhet om man hade en häst som vi, som vid varje vägskal försökte vända om och traska hemåt igen. I Spithamn väntade båten inne i viken nedanför byn, och passagerarna — och det var många som ville ut och fira *prästhålde* — roddes i skytteltrafik ut till båten. Det visade sej sedan att många blev sjösjuka redan innan båten lättat ankar. Till dessa hörde också jag. Efter mycket resonering med befälet beslöts att jag skulle sättas i land. Detta måtte ha blivit den allmänna uppbrottssignalen, för nu ville många avbryta resan. Och vädret var verkligen otäckt. Det gungade så kraftigt att det var ett helt äventyr att ta sej i roddbåten. Ingen reste ut på lördagen och väl var det. Under natten tilltog stormen och det blev småningom full orkan. Många av spithambborna blev av med sina hustak eller fick dem ordentligt tilltufsade. För min egen del hann jag inte följa stormens vidareutveckling när jag väl hade fast mark under fötterna igen. Det som nu upptog hela mitt intresse var läraren Herman Söderholms gramfon — vi övernattade nämligen i skolhuset. För första gången i mitt unga liv fick jag se och höra en gramfon även om vi själva sedan några år hade haft en radioapparat. Jag kommer också ihåg att han gång på gång spelade "Där som sädesfälten böja sig fö vinden" — för andäktigt lyssnande och förtjusta åhörare.

tid. *Eismarsn* trodde att han under den heliga nyårsnatten skulle binda flygsanden för all framtid.

*

Red:s anm. Enligt bevarade urkunder ägde under medeltiden stridigheter rum mellan ester och svenskar i de berörda områdena. Det gällde både fisket och hötäkten. Den baltisk-danske forskaren Paul Johansen har i sin bok *Nordische Mission, Revels Gründung und die Schwedensiedlung in Estland* s. 245 uppgifter om att bönderna i Spithamn haft besvär med avvattningen av åkrar och ängar och att de under medeltiden själva grävt Nyån. I gränsdragningsprotokoll från början av 1500-talet omnämnes Nygen och Olden beken, Nya ån och Gamla ån.

Det är uppenbart, att den folkliga traditionen har en förankring i verkligheten. Dräneringen av markerna var tydligen mycket besvärlig, särskilt som Gamla åns utlopp ständigt täpptes till och måste öppnas

på nytt för att slutligen helt dämmas upp. Sägnesskildring av Nya åns tillkomst är utomordentligt intressant. Det är helt osannolikt att bönderna själva skulle ha förmått gräva detta breda och djupa avlopp genom de höga stranddynerna närmare en kilometer. Förmodligen gällde det att öppna ett avlopp från *Spitamb träske*, som ju är den nordligaste delen av den stora sänkan, ut till en svacka mellan dynryggarna genom vilken vattnet kunde rinna vidare ut i havet. Traditionens dramatiska poänger — med en mängd konkreta detaljer — visar att man tillmätt dräneringen av de berörda markerna stor betydelse.

*

Förf:s anm. Berättelsen lär härröra från bönder i Spithamn, som fullgjorde sin dagsverksplikt på Rickul herrgårds tegelbruk. Den siste som berättat om gamla traditioner av detta slag var förf:s farfar Anders 1847—1931.

Odensholms kapell (Jesu kapell)

Jag tror nästan att prästen och klockaren och några andra dristiga gav sej ut till ön på söndagen, prästhåldsdagen, men farmor och jag stannade kvar i Spithamn i avvaktan på bättre väder. Detta infann sig redan på måndag. Det blev en underbar resa och ön var på avstånd precis som jag föreställt mej. Långt borta skymtade redan det vita kapellet och en liten remsa av den sparsamt förekommande skogen.

Mest spänd var jag naturligtvis på att få se kapellet och kyrkogården. Eftersom vägen går förbi kapellet innan man kommer till byn var det naturligt att stanna där. Kyrkogården hade inte så gamla gravstenar som det fanns hemma på Nuckö, och efter mycket letande fann jag slutligen ett solkors. (Simon Knuis lär det stå på detta enda solkors har jag sedan fått höra.) Detta enda besök på Odensholms lilla kyrkogård skall jag aldrig glömma. Här låg inga förnämna män eller kvinnor utan enkla öbor, av vilka flera omkommit på det stormiga havet, där de sökt sin bärgning. Längre stod vi vid den lilla grästuvan där Olga hade nedbäddats för närmare ett halvt sekel sedan...

Visst var det synd att inte få vara med om *prästhålde* och gudstjänsten i kapellet men farfar hade ju så ofta talat om hur det gick till och också gjort anteckningar om det i sina små skrivböcker. Så här hade han upplevt prästhålde sommaren 1892, året innan han flyttade med sin familj till Nuckö:

Prästhåldsaftonen är kommen, och i sanning att säga: denna helg är för oss den mest framstående och viktigaste! Som vanligt badade vi redan på förmiddagen och inväntade prosten och gäster, men det dröjde ända till kl 1/24 e.m. innan de kommo. Vinden var rakt emot. Prosten hade som vanligt sin son Hermann med sig, som också är präst, och de togo in hos oss. Gäster fingo vi ej andra än Dans, som nu är handlare i Roslep, men han var mera i byn än hos oss. På e.m. var examen med barnen, men det var sämre än vanligt, ja, det blir sämre och sämre för varje år. De förstodo nästan ingenting utom ett par flickor, så att prosten blev ond. Klockaren frågade i bibliska historien, unge prästen i geografi, räkning och ryska och prosten själv katekes och läsning. — Därpå var prosten till den döende Brusgumman för att giva henne nattvard och därpå följde aftonbön.

Prästhåldsdagen den 26 juli gingo vi redan 1/29 på morgonen till kapellet, som var fullsatt. Unge prästen predikade på dålig svenska. Folket deltog i den heliga nattvarden — men utan riktig hunger. På eftermiddagen var husförhör,

barndopsbekräftelse och aftonbön. Under husförhöret blev en pojke luggad för att han ej förstod att läsa varken i bok eller utantill, ehuru han är tio år. — Några fingo små ströskrifter och pepparkakor. — Således är nu denna betydelsefulla dag åter förbi, men behållningen ett stort frågetecken.

När jag nu stod där vid kapellet tänkte jag nog mera på världsliga ting som kapellets storlek och ålder, varifrån den stora Lutherbysten kommit som prydde ingången till kyrkogården osv. Jag fick veta att kyrkogårdsporten förfärdigats av ekstockar från ett vrak och att Martin Lutherbysten var en gammal galjonsbild. Vem kommer inte ihåg den påvra men ändamålsenliga inredningen i det lilla kapellet. Många minnen från båtar, som förolyckats i farvattnen kring Odensholm, ett par enkla ljuskronor av trä och järn och de enkla träbänkarna, där varje gård hade sin egen bänk. Ingen behövde heller upplysa mej om att seden var sådan att gårdens män satt till höger och kvinnorna till vänster, på andra sidan av mittgången.

En trätavla i kapellet gav upplysning om dess ålder och omständigheterna kring dess tillblivelse. Om jag är rätt underrättad står (stod) där följande inskrift:

”Detta så kallade Jesu Kapell på Odensholm byggdes 1765 igenom dåvarande Herrskapets på Neuenhoff nämligen Högvälborne Fru Landrådinnans Barbara Hedvig von Richter född Oettingen och hennes Svärsons den Högvälborne Herr Assessorens Gustaf Johann Baron von Ungern Sternberg christliga befordran utaf nedannämnde denna församlingens ledamöter och sju husbönder:

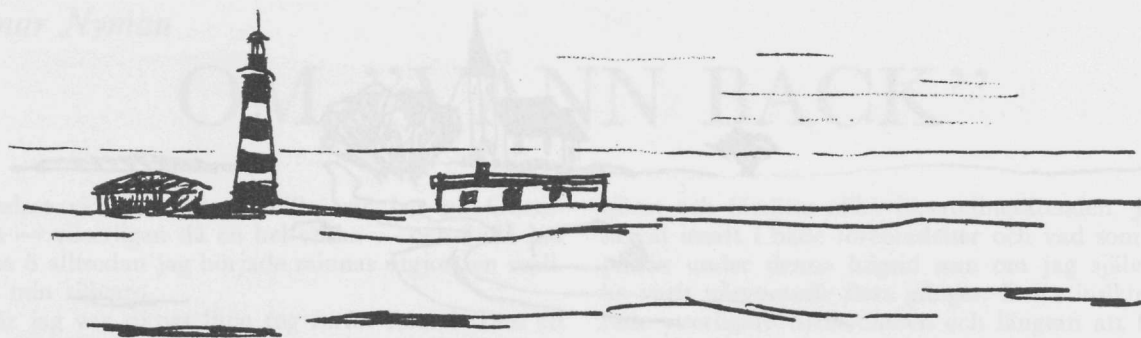
BRUS Adam Hansson
STAWAS Marten Hansson
NIGGORS Ambros Martenson
ERKERS Ambros Michelson
MARKS Hans Erikson
NYBONDAS Marten Jacobson
GREIS Christian Martenson

och invigdes 1766 den 3 september utaf då varande Kyrkoherden vid Nuckö församling Wälärevördiga och Wällärde Herr Pastor Jonas Carlbon.

Wisserligen är Herren i detta rum, och jag vistit icke.
1 Moseb. 28, 16”.

Själva byn låg precis som jag tänkt mej — hopträngd mitt på ön intill det lilla odlingsbara området, ett gott stycke från kapellet. Här var vi välkomna gäster och varje gård ville visa sin uppskattning mot

Elmar Nordin

Odensholms fyr

klockarens hustru, hon som under en tioårsperiod delat ljuvt och lett med öfolket och då även tack vare sin symaskin gjort en insats i klädesbranschen. Enligt en anteckning som jag nyligen hittade fick hon 40 kopek för en kavaj, 25 kopek för ett par byxor och 20 kopek för västen. Sammanlagt sålunda mindre än en rubel för att sy en kostym! Men så var också anspråken på tillvaron då betydligt blygsammare än i våra dagar.

Det blev alltså en ytterst minnesrik vecka hos holmboborna. Det fanns många pojkar som var villiga att visa mej smultronställen och badplatser. Några mornar fick jag också följa med till *Pålande* för att se när flundrenäten drogs upp, där badade vi och där försökte vi vår egen fiskelycka. Men det var skrämt med simkunnandet, och i *Pålande* höll jag på att drunkna. Undergången var också nära den gången jag tillsammans med en annan tioåring lyckades sjösätta en roddbåt utanför fyren. Vågorna gick höga där ute, och även roddkonsten var minimal för min del — men vad gör man inte för att imponera på nyförvärvade vänner!

Och vem kan glömma utsikten från fyrtornet eller från de långa stegarna som stod upprätade mot gaveln från något uthus. Alltsomoftast stod någon där och spejade genom tuben ut mot havet. Kanske upptäckte den spejande då att något fartyg hissade flagg, lagt bi och väntade på lots. Var så fallet var spejaren nere på marken på ett ögonblick och färdig att bege sej ner till stranden och den väntande båten. Lotsningen var en icke föraktlig binäring för de företagssamma öborna.

Låt mej också få påminna om de underbart vackra små ängarna. Det fanns tydligen inte mycket gräs — det mesta lämpade sej bättre för uppfödande av får och hästar än av kor — men det fanns några saftiga ängar. Om jag inte missminner mej var särskilt slätterängen vid *Lihl-hamne* översållad med vackra blommor. Och vi spankulerade över *Decksbacks Sve*, hjälpte till att räfsa hö i *Sveana* och *Bak-Stavasa*. Och fanns det inte också ett höslag som hette *Märaden*? En underbar promenad till Skallskåtan kommer jag också ihåg.

Sedan dessa minnesrika dagar vid slutet av 1920-talet har jag endast kunnat se Odensholm på avstånd och återuppleva det hela i minnets värld. Hur ofta spanade jag inte under somrarna under 30-talet ut mot Holmen från Derham, där jag badade eller letade

efter vrakgods eller försökte få tag i *krut-raiar* från den gamla fästningen. Och hur vemodigt kändes det inte att speja utåt, sedan den röde härskaren hade kört ut alla därifrån i juni 1940. Söndagen den 9 juni 1940 klingade utgångspsalmen på ett alldeles speciellt sätt. Stunden var inte bara tragisk. Det fanns två unga brudpar framför altaret, skolbarnen sjöng så vackert och många gladdes med de unga. Kanske livet ändå skulle ha något att bjuda även åt dem som nu kördes ut från sin kära backe, holmen?

För en kort tid fick några av holmboborna under den tyska ockupationen återvända till sin hemö. Men knappast var det den ö de lämnat ett par år tidigare. Långa kaserner, breda vägar, en omfattande tysk garnison. Det var inte Odensholm sådant vi bevarar det i våra hjärtan. Låt oss stryka ett streck över de sista trista åren och i stället omhulda de minnen som är oss kära: vardagens slit hemma och på sjön, helgernas avkoppling, de kära på den enkla kyrkogården...

*Kåseri framfört vid S.O.V:s
höstsamkväm 11/11 1967.*

NOTISER

EXAMINA

Nils-Erik Pöhl-Stenholm har avlagt fil. ämbetsexamen vid Stockholms universitet.

Yngve John Evert Ahlberg har avlagt studentexamen på allmänna linjens sociala gren vid Nya Elementar i Bromma.

Börje Klingberg har den 30 maj 1968 vid tekniska gymnasiet i Södertälje avlagt ingenjörsexamen på byggnadstekniska linjen.

Ingenjörsexamen har vid tekniska Gymnasiet i Eskilstuna (maskinteknisk linje) den 31 maj 1968 avlagts av Arne Erling Thomsson från Rickul.

Vigda

I Solna stadshus har vigsel ägt rum den 22 december 1967 mellan Ulla Vivi-Ann Magnusson, dotter till Bertil och Karin Magnusson, född Mickelin. Willem Adrianus och Vincente, Haag, Holland.

FAMILJENYTT

Döda

Änkefru Maria Algren, född Pärns den 2 dec. 1888 på Runö, avled den 11 maj 1965 i Stockholm.
 Alexander Anker, född den 16 mars 1899 på Nuckö, avled den 12 mars 1968 i Södertälje.
 Algot Bedman, född 1 maj 1934, på Nuckö, avled den 29 juni 1968 genom drunkningsolycka i Norrköping.
 Fröken Agneta Bäck, född den 15 febr. 1885 på Ormsö, avled den 18 dec. 1967 på Kustbohemmet, Vaxholm.
 Fru Pauline Dreiman, född Vikman den 17 dec. 1898 i Rickul, avled den 10 juni 1968.
 Fröken Maria Fagerlund, född den 30 okt. 1892 på Ormsö, avled den 10 juni 1968 i När på Gotland.

Fru Magdalena Gran, född Palmkrona den 28 sept. 1911 på Runö, avled den 5 aug. 1968 i Stockholm.
 Lars Hamberg, född den 4 april 1878 på Ormsö, avled den 24 maj 1965 i Stockholm.
 Johannes Kaldma, född den 29 aug. 1904 i Korkis, avled den 4 maj 1968 i Stockholm.
 Änkefru Leontina Kolmakov, född Krem den 5 jan. 1884 i Reval, avled den 18 juli 1968 i Stockholm.
 Fröken Gertrud Lundkvist, född den 5 mars 1891 på Ormsö, avled i juni 1966 på Gotland.
 Albert Luther, född den 25 dec. 1908 på Nargö, avled den 20 juni 1968 i Borås.
 Änkefru Eva Plank, född Viberg den 17 dec. 1883 i Rickul, avled den 23 juni 1968 i Kalmar.
 Änkefru Rebecka Passvik, född Berents den 23 nov. 1878 på Runö, avled den 21 juni 1968 i Slite på Gotland.
 Johannes Schönberg, född den 1 sept. 1909 i Rickul, avled den 15 juni 1968 i Södertälje.
 Änkefru Mina Skugarjev, född den 13 okt. 1873, avliden.
 Anders Stenholm, född den 7 aug. 1891 på Ormsö, avled den 29 juni 1968 i Stockholm.
 Fröken Gertrud Söderblom, född den 29 juni 1880 på Ormsö, avled den 17 aug. 1966 i Visby.
 Gustaf P:son Utas, född 1891 i Gammalsvenskby i Ukraina, avled i juni 1968 i Sollentuna.
 Fru Maria Ölvingsson, född den 18 okt. på Nuckö, avled den 15 juli 1968 i Sydney i Australien.
 Hjalmar Öman, född den 23 juli 1921 på Ormsö, avled den 16 juni 1968 genom drunkningsolycka i Vällingby.
 Lars Österlin, född den 3 nov. 1903 på Ormsö, avled den 18 april 1968 i Hapsal, Estland.

Min älskade make
vår käre

Johan Ahlström

* 26 december 1893
† 13 juli 1968

Djupt sörjd och saknad, i ljust och tacksamt minne bevarad av oss, syskon, släkt och vänner.

**KATARINA
Ester och Erik
Christina Gunnar**

Vi sågo hur stegen blev tunga
och trötta den älskades drag
Vi sågo hur krafterna sveko
och matta blev hjärtats slag
Vi önska Dig vila och ro,
men ödsligt och tomt blev vårt bo.

Vår kära Mor
och Mormor

Katarina Dhal

f. Aspelin
* 25/9 1968

har i dag lämnat oss,
broder, övrig släkt och
vänner i stor sorg och
saknad

Stockholm den 29/6 1968

**MARIA och JOHAN
KATARINA och LARS
Sven-Holger**

Du somnade så stilla
mitt i den ljuva sommartid
Vi kan Dig ej glömma
Kära Mor vila i frid.

Vår kära Moster

Magdalena Grönlund

född Gitog

* den 9/11 1884

har i dag lugnt och stilla
insomnat.

Vätö den 1 mars 1968.

**MARIA HEYMAN
SOFIA GRÖNLUND
Övrig släkt och vänner**

Så tag nu mina händer
Och led Du mig,
Att saligt hem jag länder,
O Gud, till Dig.
Ditt barn i nåd ledsaga,
Min väg är svår;
Jag vill ett steg ej taga,
Där Du ej går.

Min käre Make
vår Far
och Morfar

Johannes Schönberg

* 13 december 1887

har lugnt och stilla insomnat
efter långvarig sjukdom.

Rotebro 17 maj 1968

IDA

**ELLA och EDGAR
BRITTA och UNO
STURE och MARIANNE
Barnbarnen**

Syskon, övrig släkt och vänner
Stilla, så stilla Du somnat,
Tåligt Din smärta Du bar.
Flitiga händer har domnat,
Minnet, Ditt ljusa, står kvar.

VÅR KÄRE FAR
Farfar och Morfarsfar

Johan Heldring

* 29/1 1874

har i dag lämnat oss.

Stockholm den 18/7 1968

**Barn Barnbarn och
Barnbarnsbarn**

Sakta kom döden,
den kom som en vän,
räckte Dig handen
och förde Dig hem.

Min älskade Syster
vår kära

Faster och Moster

Katarina Lilja

f. 8/5 1889 på Ormsö

har i dag stilla insomnat efter
ett tåligt buret lidande.
Innerligt sörjd och saknad av oss,
övrig släkt och vänner.

Stockholm d. 20/8 1968.

**Anders och Amalia
Syskonbarnen**

När en gång i livets morgon
till den gyllne port jag går,
då för Jesu stora kärlek
och för mig den öppna står.

Vår älskade mamma

Birgitta Lilja

född den 5 maj 1885

har lämnat oss i djupaste sorg
och saknad.

Stockholm den 20 juni 1968.

Barnen

Barnbarn

Barnbarnsbarn

övrig släkt och vänner.

Lilla mor som gått ur tiden,

Dina ögon slutits har.

Ljuv blev vilan efter striden.

Prövad som du ofta var.

Mor, vårt hem blir ej detsamma.

Sedan du är lagd i grav.

Tack för allt, vår lilla mamma.

Tack för allt du för oss var.

Vår käre

Lars Landman

* 8 januari 1895

Har i dag hastigt lämnat oss
i djup sorg och saknad.

Hägersten den 12 juli 1968.

SYSTER

Svägerska

Syskonbarn

Syskonbarnbarn

Övrig släkt och vänner

Vi hann ej säga dig farväl
Ty Döden kom så fort,
Men låt oss säga dig vårt tack
Vid evighetens port.

Vår kära Syster,
Moster och Faster

Mina Reets

— född Brun —

* 25 november 1894

har i dag lämnat oss i djupaste
sorg och saknad.

Stockholm den 10 juli 1968.

Syskonen

Elly och Axel

Maria

Syskonbarn med familjer

Övrig släkt och vänner

Nu har hon hunnit
till sin längtans mål.

Min älskade Make
vår kära Far och Morfar

Johan Fällman

född 3 augusti 1890

har i dag stilla insomnat.
Innerligt sörjd och saknad
av oss, syskon, övrig släkt
och många vänner.

Hägersten 27 juni 1968.

KATARINA

Maria och Hans

Henrik Gunhild

Agneta

Anita

Johan och Annie

Katarina och Georg

Margareta

Lina och Gunnar

Birgitta Ingallil

Jag har hört om ett land utan
tårar
utan sorg, utan nöd, utan strider
och där ingen av sjukdom mer
lider
och där ingen av sjukdom mer
jag där.

Vår älskade Mor,
Farmor och Mormor

Maria Lemberg

* 23 mars 1882

† 12 juli 1968

har hastig lämnat oss i djup sorg
och saknad.

Linda Lovisa

Johannes och Edla

Gunnar och Gittan

Bafnbarn och Barnbarnsbarn

Han har öppnat pärlporten
så att jag kan komma in,
genom blodet har han frälst mig
och bevarat mig som sin.

Vår käre Far

Johan Slät

* 7 mars 1886

insomnade stilla den 30 juli 1968.
Djupt sörjd och i tacksamt minne
bevarad av oss, barnbarn,
barnbarnsbarn, syster, övrig
släkt och vänner.

ANDERS och MARIA

LARS och GERDA

Avskedets stund för alltid har
kommit

Borta från sjukdom, oro och strid.
Gott är att veta Du lider ej mer
Skön är vilan, som Herren Dig
ger.

Bemärkelsedagar

95 år

Kersti Vikman, född Pelmas den 7 jan. 1874, Rickul
 Agneta Bäckman, född Salin den 18 okt. 1878, Ormsö
 Eva Thomsson, född den 25 okt. 1878, Rickul
 Gertrud Kornblom, född Åkerman den 1 nov. 1878, Ormsö
 Maria Jonell, född Vikström den 18 nov. 1878, Ormsö
 Maria Hedenström, född Murman den 2 febr. 1879, Ormsö
 Rosalie Freiman, född Freiman den 5 febr. 1879, Reval
 Maria Massalin, född Björkman den 20 mars 1879, Ormsö

85 år.

Anton Grönberg, född den 24 okt. 1883, Kors
 Katarina Hamm, född Tönisson den 24 okt. 1883, Baltisch-
 port
 Tio Hamberg, född Heldring den 8 nov. 1883, Rickul
 Mina Strömfeldt, född Westersten den 7 dec. 1883, Runö
 Nigulas Piik, född den 9 dec. 1883, Vippal
 Johan Järnström, född den 12 jan. 1884, Ormsö
 August Selin, född den 14 jan. 1884, Ormsö
 Elisabet Grönberg, född Timmerman den 17 febr. 1884, Kors
 Maria Grundsten, född Ahlström den 27 febr. 1884, Ormsö
 Mina Adelman, född Mählberg den 1 mars 1884, Rickul
 Agneta Alkvist, född Alkvist den 20 mars 1884, Ormsö

80 år

Alexander Brus, född den 10 okt. 1888, Nuckö
 Maria Sofia Nurmela, född Mathiesen den 21 okt. 1888,
 Reval
 Maria Söderholm, född den 24 okt. 1888, Ormsö
 Fredrik Haggarrson, född den 26 okt. 1888, Runö
 Maria Nyblom, född Svahn den 29 nov. 1888, Ormsö
 Anton Vesterberg, född den 24 dec. 1888, Rickul
 Kristian Vesterman, född den 27 dec. 1888, Rickul
 Oskar Berg, född den 8 jan. 1889, Nargö
 Johannes Vikman, född den 24 jan. 1889, Nuckö
 Agneta Hammerman, född Hörnström den 27 jan. 1889,
 Ormsö
 Alide Schönberg, född Dans den 31 jan. 1889, Rickul
 Henrik Adolf Dreijer, född den 7 febr. 1889, Runö
 Katarina Blomman, född Vidgren den 12 febr. 1889, Ormsö
 Alexander Grenman, född den 19 febr. 1889, Nuckö
 Gustav Reets, född den 21 febr. 1889, Nuckö
 Klara Maria Küün, född den 14 mars 1889, Nargö
 Maria Sekobon, född Freiman den 20 mars 1889, Nuckö

75 år

Johannes Dyrberg, född den 6 okt. 1893, Rickul
 Alma Margareta Orntlich, född Adamsson den 17 okt. 1893,
 Reval
 Maria Leontine Brus, född den 21 okt. 1893, Odinsholm
 Johannes Lepalaane, född den 24 okt. 1893, Vippal
 Lovisa Vesterberg, född Mählberg den 25 okt. 1893, Rickul
 Anders Förberg, född den 27 okt. 1893, Ormsö
 Maria Lindström, född Gärdström den 31 okt. 1893, Ormsö/
 Nuckö
 Johannes Vesterman, född den 31 okt. 1893, Rickul
 Katarina Sandell, född den 9 nov. 1893, Ormsö
 Katarina Anderssin, född Anderssin den 20 nov. 1893, Ormsö
 Lovisa Söderholm, född den 20 nov. 1893, Nuckö

Anna Laning, född Lemberg den 22 nov. 1893, Nuckö
 Maria Hedenström, född Notman den 2 dec. 1893, Ormsö
 Sidney Georg Horst, född den 13 dec. 1893, Reval
 Anders Ahlström, född den 15 dec. 1893, Ormsö
 Gertrud Fält, född Alros den 18 dec. 1893, Ormsö
 Alexander Granberg, född den 21 dec. 1893, Nuckö
 Maria Slet, född Alblom den 21 dec. 1893, Ormsö
 Maria Beckman, född Beckman den 27 dec. 1893, Ormsö
 Agneta Alström, född Stenholm den 29 dec. 1893, Ormsö
 Maria Besterman, född Thomsson den 30 dec. 1893, Rickul
 Maria Strandsten, född Alberg den 30 dec. 1893, Rickul
 Johan Ahlström, född den 31 dec. 1893, Ormsö
 Martha Tennisberg, född den 1 jan. 1894, Reval
 Ida Alberg, född Jürisson den 13 jan. 1894, Pärnau
 Alide Nyländer, född Klingberg den 14 jan. 1894, Rickul
 Maria Wasiljev, född Boman den 14 jan. 1894, Hapsal
 Anders Pihlman, född den 16 jan. 1894, Ormsö
 Gertrud Ahlström, född Lindström den 17 jan. 1894, Ormsö
 Olga Brandt, född Tanseri den 23 jan. 1894, Nuckö
 August Söderman, född den 29 jan. 1894, Vippal
 Maria Aavik, född Hallman den 30 jan. 1894, Reval
 Helga Blees, född Vikström den 9 febr. 1894, Reval
 Maria Grönman, född Benholm den 9 febr. 1894, Ormsö
 Agneta Grönman, född Murman den 14 febr. 1894, Ormsö
 Elisabeth Wapper, född Palmkron den 14 febr. 1894, Runö
 Maria Beckman, född Fällman den 7 mars 1894, Ormsö
 Arnold Gering, född den 19 mars 1894, Reval
 Julia Treiberg, född Tahlberg den 23 mars 1894, Rickul
 Maria Appelblom, född Vikström den 26 mars 1894, Ormsö
 Marianne Ester Wirén, född den 28 mars 1894, Reval

70 år

Arthur Julius Ivar Herodes, född den 1 okt. 1898, Reval
 August Alberg, född den 2 okt. 1898, Rickul
 Harri Alberg, född den 5 okt. 1898, Pärnau
 Olga Åkerman, född Schönberg den 10 okt. 1898, Rickul
 Johan Alström, född den 12 okt. 1898, Ormsö
 Adolf Espling, född den 13 okt. 1898, Rågöarna
 Johannes Hallman, född den 17 okt. 1898, Rickul
 Paul Treiberg, född den 18 okt. 1898, Rickul
 Terese Johanna Tiisre, född den 21 okt. 1898, Reval
 Olga Westerholm, född den 21 okt. 1898, Rickul
 Heinrich Tönisson, född den 22 okt. 1898, Reval
 Anders Lilja, född den 25 okt. 1898, Ormsö
 August Eriksson, född den 29 okt. 1898, Hapsal
 Johan Bergström, född den 2 nov. 1898, Ormsö
 Katarina Hammerman, född Timmerman den 9 nov. 1898,
 Ormsö
 Anders Alvik, född den 12 nov. 1898, Ormsö
 Anders Hörnström, född den 12 nov. 1898, Ormsö
 Maria Granback, född Dyrberg den 15 nov. 1898, Rågöarna
 Lovisa Alberg, född Talberg den 16 nov. 1898, Rickul
 Maria Ahlström, född Peterberg, den 21 nov. 1898, Ormsö
 Alide Elisabeth Resti, född Laving den 28 nov. 1898, Nuckö
 Katarina Gren, född Nyman den 7 dec. 1898, Ormsö
 Mathias Nilsson, född den 10 dec. 1898 i Rickul
 Elisabeth Lauri, född den 21 dec. 1898, Vippal
 Maria Espling, född Vesterholm den 25 dec. 1898, Råg-
 öarna
 Hans Vesterblom, född den 25 dec. 1898, Ormsö
 Anders Beckman, född den 26 dec. 1898, Ormsö
 Alexander Samberg, född den 1 jan. 1899, Korkis
 Karl Brun, född den 4 jan. 1899, Nuckö

Helmi Mattson, född Eisenberg den 5 jan. 1899, Hapsal
Tomas Blomman, född den 6 jan. 1899, Ormsö
Maria Österdahl, född den 6 jan. 1899, Rågöarna
Johannes Nee, född den 9 jan. 1899, Ormsö
Ida Nyman, född den 12 jan. 1899, Rågöarna
Thomas Lindström, född den 17 jan. 1899, Vippal
Anders Murman, född den 17 jan. 1899, Ormsö
Elvine Helene Engman, född Raudsepp den 18 jan. 1899,
Reval
Joel Nyman, född den 19 jan. 1899, Nuckö
Alma Heldring, född Paavel den 2 febr. 1899, Saue
Lena Koinberg, född Kivimaker den 11 febr. 1899, Nuckö
Edvard Mihkelson, född den 17 febr. 1899, Nuckö
Mina Blomman, född Vidgren den 20 febr. 1899, Ormsö
Hilda Klingberg, född Stavas den 20 febr. 1899, Odinsholm
Elvine Vinter, född Klaman den 23 febr. 1899, Korkis
Helme Sündma, född Plaas den 3 mars 1899, Nuckö
Anders Alberg, född den 9 mars 1899, Ormsö
Euard Kägi, född den 23 mars 1899, Reval

60 år

Maria Stalman, född den 4 okt. 1908, Nuckö
Voldemar Vesterberg, född den 6 okt. 1908, Rickul
Anders Alström, född den 10 okt. 1908, Ormsö
Johannes Herbert Freiman, född den 10 okt. 1908, Nuckö
Katarina Larsson, född Törnblom den 10 okt. 1908, Ormsö
Elisabeth Wirén, född Grosschonova den 22 okt. 1908, Reval
Elisabett Engbusk, född den 22 okt. 1908, Nuckö
Katarina Fält, född den 28 okt. 1908, Ormsö
Maria Pelmas, född Thomsson den 31 okt. 1908, Rickul
Agneta Hammerman, född den 6 nov. 1908, Ormsö
Lydia Pauline Vesterman, född Koinberg den 7 nov. 1908,
Rickul
Oskar Brun, född den 24 nov. 1908, Nuckö
Svea Linnéa Kanna, född den 25 nov. 1908, Hapsal
Salme Elfride Luther, född Grönström den 1 dec. 1908,
Nargö
Linda Voogand, född Olander den 1 dec. 1908, Reval
Maria Stenberg, född Sandsten den 6 dec. 1908, Rickul
Gerda Kell, född Luther den 8 dec. 1908, Nargö
Alide Vast, född Kleiss den 13 dec. 1908, Hapsal
Katarina Selin, född Enkvist den 19 dec. 1908, Ormsö
Alide Voltri, född Tennisberg den 21 dec. 1908, Rickul
Hermine Laurfeldt, född Läck den 1 jan. 1909, Dagö
Irene Kadanik, född Stubender den 4 jan. 1909, Nuckö
Maria Aman, född Koinberg den 5 jan. 1909, Nuckö
Irene Margareta Gjärdman, född Sedman den 5 jan. 1909,
Nuckö
Alice Louise Vilhelmina Lindén, född Vikman den 9 jan.
1909, Reval
Edvin Alfred Palmkron, född den 13 jan. 1909, Vippal
Agneta Kask, född Grundström den 14 jan. 1909, Ormsö
Katarina Bergström, född Bergström den 23 jan. 1909, Ormsö
Agneta Sandell, född Nee den 28 jan. 1909, Ormsö
Paul Rudolf Vesterbusch, född den 10 febr. 1909, Hapsal
Valter Sammel, född den 18 febr. 1909, Reval
Isak Majlund, född den 19 febr. 1909, Runö
Ilse Sigrid Maddison, född Ahluhn den 19 febr. 1909, Reval
Johannes Lemberg, född den 14 febr. 1909, Reval
Elsa Alfrida Roos, född Matsson den 21 febr. 1909, Nargö
Leida Tomingas, född den 21 febr. 1909, Reval

Lovisa Magdalena Österman, född Lorentz den 24 febr. 1909,
Runö
Sofia Heyman, född Brunberg den 27 febr. 1909, Rickul
Agneta Anderssin född Pihl den 3 mars 1909, Ormsö
Karl Herbert Söödor, född den 11 mars 1909, Reval
Elfrida Mathiesen, född Ribon den 12 mars 1909, Nuckö
Agneta Lilja, född Alström den 15 mars 1909, Ormsö
Rosalie Viktorsson, född Stahl den 15 mars 1909, Rickul
Johan Hamberg, född den 17 mars 1909, Ormsö
Anders Alström, född den 22 mars 1909, Ormsö
Paul Fagerlund, född den 29 mars 1909, Rickul

50 år

Hans Ladstedt (Kornblom), född den 3 okt. 1918, Ormsö
Ormsö
Johan Bergström, född den 4 okt. 1918, Ormsö
Herman Stahl, född den 5 okt. 1918, Rickul
Hans Murman, född den 10 okt. 1918, Ormsö
Martha Bertelsson, född den 24 okt. 1918, Nargö
Sigrid Heyman, född Ekman den 25 okt. 1918, Rickul
Irina Matsson, född Naerimäe den 25 okt. 1918, Hapsal
Margit Eleonora Grenfeldt, född den 26 okt. 1918, Rickul
Richard Laning, född den 26 okt. 1918, Nuckö
Gertrud Adamsson, född Hasse den 28 okt. 1918, Reval
Oskar Alfred Pella, född den 29 okt. 1918, Korkis
Nelly Schönberg, född Liiving den 30 okt. 1918, Reval
Ralf Klaman, född den 7 nov. 1918, Korkis
Herman Voldemar Lindström, född den 12 nov. 1918, Nuckö
Renate Marie Vellesoo, född den 14 nov. 1918, Reval
Hjalmar Edvin Liljebäck, född den 24 nov. 1918, Ormsö
Alfred Välja, född den 14 dec. 1918, Nuckö
Johan Förberg, född den 18 dec. 1918, Ormsö
Erika Elisabeth Mihkelsson, född Marr den 22 dec. 1918,
Nuckö
Alexander Rudolf Sedman, född den 23 dec. 1918, Nuckö
Sigrid Vestersten, född den 25 dec. 1918, Nuckö
Elvira Benholm, född Seman den 28 dec. 1918, Nuckö
Svea Einberg, född Schönberg den 2 jan. 1919, Nuckö
Johannes Valentin Vesterblom, född den 5 jan. 1919, Rickul
Kristina Österman, född Runestam den 8 jan. 1919, Runö
Ellen Aring, född Loo den 9 jan. 1919, Reval
Albert Gunnar Engman, född den 9 jan. 1919, Nuckö
Alide Friberg, född Ponder den 11 jan. 1919, Rågöarna
Meeta Fabita Rist, född den 12 jan. 1919, Dorpat
Elvine Erkas, född den 30 jan. 1919, Odinsholm
Gunnar Österman, född den 4 febr. 1919, Rickul
Lars Alström, född den 9 febr. 1919, Ormsö
Mary Henriette Hendriksson, född Saaren den 12 febr. 1919,
Rakvere
Lars Rönnkvist, född den 12 febr. 1919, Ormsö
Gunnar Heldring, född den 14 febr. 1919, Nuckö
Johannes Hörnsten, född den 21 febr. 1919, Ormsö
Erik Voldemar Engblom, född den 25 febr. 1919, Vippal
Cecilia Jansson, född Kopparberg den 27 febr. 1919, Rickul
Maria Sundin, född Rosenblad den 1 mars 1919, Ormsö
Miralda Freiman, född Santer den 2 mars 1919, Kambija
Pauline Stahl, född Hallman den 2 mars 1919, Rickul
Edvin Lagman, född den 3 mars 1919, Rickul
Herbert Erik Pärnaste, född den 27 mars 1919, Nuckö